

RECENZJE

Stanisław WRONKA, *Jak drzewo zasadzone nad płynącą wodą (Ps 1,3). Antropologiczny wymiar metafory drzewa w Biblii*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2013, ss. 293.

Książd dr Stanisław W r o n k a (ur. 1953), kapłan archidiecezji krakowskiej, ukończył studia w krakowskim Wyższym Seminarium Duchownym i na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, na którym przedstawił pracę *Eschatologiczne podobieństwo zbawionych do Chrystusa według Nowego Testamentu*, napisaną pod kierunkiem o. prof. Augustyna Jankowskiego OSB, uzyskując w 1979 r. tytuł magistra i przyjmując święcenia kapłańskie. Na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie uzyskał w 1982 r. licencjat z teologii na podstawie pracy *Logion o wielkiej i małej chłście (Łk 12,47n.) jako element eschatologii indywidualnej*, też napisanej pod kierunkiem o. prof. A. Jankowskiego OSB. W 1982 r. podjął studia w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, uwieńczone w 1987 r. licencjatem nauk biblijnych uzyskany na podstawie pracy *Il codice domestico di Col 3,18-4,1*, której promotorem był prof. Jean-Noël Aletti SJ. Po powrocie do Polski podjął pracę duszpasterską i dydaktyczną, doskonaląc podczas wyjazdów i praktyk zagranicznych znajomość języków obcych. W latach 1993-1996 pracował jako kierownik biura w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie. W 2002 r. uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy *La Vittoria di Dio e dell'uomo in Paulo. Studio esegetico-teologico su nikāō*, rozpoczętej na Gregorianum w Rzymie, a ukończonej na Papieskiej Akademii Teologicznej pod kierunkiem o. prof. A. Jankowskiego OSB. W 1996 r. podjął pracę dydaktyczną na stanowisku asystenta na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (aktualnie: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), zaś od 2003 r. jest zatrudniony jako adiunkt.

Monografia zatytułowana *Jak drzewo zasadzone nad płynącą wodą (Ps 1,3). Antropologiczny wymiar metafory drzewa w Biblii* została przedstawiona w przewodzie habilitacyjnym otworzonym na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Należy ona do obszernego nurtu aktywności naukowej S. Wronki, który skupia się na problematyce hermeneutycznej. Nowością jest jednak to, że autor - w odróżnieniu od wcześniejszych zainteresowań - wyszedł poza Nowy Testament i podjął badania nad wybranymi aspektami Starego Testamentu, koncentrując się na antropologicznym wymiarze metafory drzewa w obu częściach Biblii chrześcijańskiej. Dotychczas, również w Polsce, zrobiono niemało, by przybliżyć czytelnikom Biblii faunę i florę starożytnego Bliskiego Wschodu, a więc również opisywane lub wzmiankowane na kartach Biblii rośliny i drzewa. Autor tej monografii wybiera odmienny kierunek, a mianowicie skupia się na przenośnym znaczeniu biblijnych nawiązań

RECENZJE

do drzew, dając tym samym wyraz swoim zainteresowaniom antropologicznym. Mając to na względzie, trzeba podkreślić, że chodzi o dociekania z dziedziny antropologii biblijnej. Także pod tym względem biblijstka polska odnotowała cenne osiągnięcia.

We *Wstępie* (s. 5-15) S. Wronka wyjaśnia przedmiot i cel monografii. Słusznie zauważając, że biblijna metaforyka roślinna nie doczekała się dotąd naukowego opracowania, na jakie zasługuje, zapowiada ograniczenie pola badań „do drzew i krzewów, tak jak je rozumie dzisiejsza botanika” (s. 6), przy czym zostaną uwzględnione „tylko te odniesienia, które są wyraźne i dotyczą wprost człowieka” (s. 8). Antropologiczny wymiar metafory drzewa respektuje rozmaite biblijne formy literackie, które mają istotną cechę wspólną. „U podstaw każdej z nich stoją dwa elementy, z których jeden jest oznaczany, opisywany przez drugi” (s. 9). Podstawę utożsamienia, bądź zbliżenia, tych dwóch rzeczywistości stanowi „tertium comparationis”, które „nie musi być ograniczone do jednej cechy, ale może obejmować kilka cech” (s. 10). Podejmując analizę biblijnych tekstów zawierających metaforę drzewa odniesioną do człowieka, preferuje analizę lingwistyczną stanowiącą składnik podejścia synchronicznego, zalecanego w dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej na temat interpretacji Biblii w Kościele (1993). Nie oznacza to lekceważenia podejścia diachronicznego, które w tego typu refleksji sytuuje się na drugim planie, tym mocniej podkreślając wielorakie aspekty jedności literackiej i teologicznej obydwu części Biblii chrześcijańskiej. Ważna dla właściwej lektury jest krótka uwaga: „Punktem odniesienia nie jest jednak reumat, czyli nazwy drzew, jak to ma miejsce w opracowaniach flory biblijnej, ale temat, to znaczy człowiek, do którego obraz drzewa jest odnoszony” (s. 14).

Monografia składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza, określana jako *Część A* (s. 17-199), nosi tytuł *Metafory drzewa odnoszące się do pojedynczego człowieka*. Autor trafnie napisał: „W perspektywie biblijnej aspekt zbiorowy jest może i ważniejszy niż aspekt indywidualny, ale nie widać tego wyraźnie w tekstach zawierających metaforę drzewa odniesioną do człowieka. Dla dzisiejszego człowieka aspekt indywidualny wybija się zdecydowanie na pierwszy plan” (s. 17). Należy zgodzić się z tą opinią, która przekonująco uzasadnia rozpoczęcie badań od wyeksponowania wymiaru indywidualnego.

Część pierwszą tworzą trzy rozdziały. Pierwszy, najobszerniejszy w książce (s. 17-102), nosi tytuł *Człowiek pomiędzy pięknem i przemijaniem*. Podobnie jak autorzy biblijni, S. Wronka wydobywa i rozpatruje „podstawową kondycję człowieka, pozytywne i negatywne strony jego egzystencji” (s. 17). W paragrafie pierwszym (s. 18-72) wychodzi od biblijnych metafor, w których nawiązania do drzew podkreślają „piękno kobiety i mężczyzny, które rodzi zachwyt i pociąg”

RECENZJE

(s. 18). Mając na względzie „zniewalający urok kobiety”, najpierw (s. 18--56) jej poświęca swoją uwagę i rozważa - opierając się na tekstach z Pieśni nad Pieśniami - piękno twarzy, nieporównywalność z innymi kobietami, urok postaci wysmukłej i przyciągającej, zaproszenie „do swego ogrodu”, intymne zjednoczenie, rozporządzanie sobą, piękno wymagające ochrony i świadomość swej wartości oraz - w oparciu o Ps 128/127,3a - szczęśliwą płodność. Dalej (s. 57-72) ma na względzie „fascynującą moc mężczyzny”. Tym razem - również na podstawie Pieśni nad Pieśniami - za pomocą metafory drzew opisuje się postać mocną i kształtną, nieporównywalność z innymi mężczyznami i odurzający zapach oraz - opierając się na Ps 128/127,3b - świeżość synów. Całość rozważań zamyka zdanie: „Są to wartości, których nie da się do końca wyrazić słowami, obraz drzewa pozwala ich w jakimś sensie doświadczyć” (s. 72). Paragraf drugi (s. 72-102), opatrzony tytułem *Kruchość i przemijanie*, zajmuje się tymi aspektami egzystencji człowieka, które S. Wronka traktuje jako negatywne. Nie ma tu kolejnych nawiązań do zróżnicowania ludzkiej płciowości, ponieważ egzystencjalna kondycja mężczyzny i kobiety jest jednakowa. Autor, zgodnie z treścią Biblii, wychodzi poza Pieśń nad Pieśniami, rozpatrując teksty podkreśla antropologiczny wymiar metafory drzewa obecny również w innych księgach biblijnych. Z takiej perspektywy w Księdze Hioba została przedstawiona młodość człowieka, jego natura jako istoty zniszczalnej i śmierć jako koniec nadziei, w Księdze Koheleta siwizna i starczy rozkład, natomiast w Księdze Syracha wymiana pokoleń. Z kolei w Księdze Powtórzonego Prawa oraz w Psalmie 118/117, Księdze Izajasza i Księdze Lamentacji pojawiają się metafory drzewa w prezentacji człowieka jako ofiary wojny, ilustrując, że staje się on celem ataków, pojawia się w ogniu walk, odczuwa silny lęk i jest przedmiotem wyniszczenia. Konkluzja tego paragrafu brzmi: „Nie są to opisy naukowe, ale oparte na doświadczeniu życiowym, na codziennej obserwacji siebie, drugich i świata. Wiele łączy człowieka z przyrodą, dlatego drzewo może być punktem odniesienia dla opisu człowieka” (s. 102).

Rozdział drugi został opatrzony tytułem *Człowiek pomiędzy sprawiedliwością a występkiem* (s. 102-142). Chodzi o metafory drzewa odnoszone do człowieka w aspekcie moralnym i religijnym, które służą do ukazania „sylwetki, działań i losu ludzi prawych i złych” (s. 102). W paragrafie pierwszym (s. 102-121) zostały omówione metafory o wydźwięku pozytywnym, czyli splendor, trwałość i owocowanie sprawiedliwego. Wylicza się i omawia cechy i zalety: prawdziwa ufność, przez co rozumie się ufność w Panu (Jr 17,7-8) i ufność w łaskawość Bożą (Ps 52/51,10), upodobanie w Prawie Pana (Ps 1,3) i przekonanie o sprawiedliwości Boga (Ps 92/91,13-15). Dalej, w paragrafie drugim (s. 121-142), pojawiają się metafory o wydźwięku negatywnym użyte w celu opisan

RECENZJE

braków i wad: słabość, rychły kres i bezowocność występnego, które znajdują wyraz w fałszywej ufności pokładanej w człowieku (Jr 17,5-6) lub w bogactwie (Ps 52/51,7), zjawisko określone jako „niszczony krąg życia” (Jk 3,5b-6), przeklinające usta (Jk 3,12a) i fałszerze Ewangelii (Jud 12). Analogicznie jak w poprzednim rozdziale, mamy do czynienia z wiedzą czerpaną z codziennego doświadczenia, opartą z jednej strony na uważnej obserwacji przyrody, a z drugiej na znajomości człowieka oraz jego zalet i wad.

Rozdział trzeci części pierwszej nosi tytuł *Jednostki szczególne* (s. 142-199). Autor ma na myśli te metafory drzewa, „które odnoszą się do jednostek pełniących ważne funkcje wśród ludzi, w narodzie” (s. 142). W paragrafie pierwszym (s. 142-180) przedmiotem analizy są teksty odnoszące się do króla, a więc do jego wyboru (Sdz 9,8-15), rozgrywek władców (Ez 17,1-24) i ukaranej pychy mocarzy takich jak faraon (Ez 31,1-18) - ten temat doczekał się obszernego rozwinięcia. Potem, w paragrafie drugim (s. 180-199), omawia się rozmaite aspekty osoby i dzieła Jezusa wyrażone za pomocą metafory drzewa: zgładzony z ziemi żyjących (Łk 23,31), ośrodek wspólnoty (J 15,1-8) i Pan historii (Ap 5,5; 22,16).

Druga część monografii, zapowiedziana jako *Część B* i opatrzona tytułem *Metafory drzewa odnoszące się do narodów*, jest znacznie krótsza (s. 201-252). Obejmuje prezentację i analizę dwóch grup tekstów. Grupa pierwsza, omówiona w rozdziale czwartym (s. 201-237), ma na względzie Izrael. Tytuł rozdziału brzmi: *Izrael - od wybrania do odrodzenia*. Paragraf pierwszy (s. 201-217) obejmuje wybranie i niewierność Izraela, a tutaj „przyjemność Pana” (Oz 9,10a), nieodwzajemnioną miłość (Iz 5,1-7) i obraz nierządnicy (Jr 2,21). Paragraf drugi (s. 217-227) opisuje kary, które spadły na Izrael, rozwijając motyw narodu bezwartościowego (Ez 15,2-8) i pogwałconego (Ps 80/79,9-17). Paragraf trzeci (s. 227-237) zapowiada odrodzenie, które znajdzie wyraz w perspektywie odnowionego przymierza (Iz 27,2-6) i nowego stworzenia (Iz 44,4).

Rozdział piąty, a drugi w drugiej części monografii (s. 237-252), zatytułowany *Narody pogańskie w planach Bożych*, ma na względzie drugą grupę tekstów biblijnych. Autor wyjaśnia: „Obraz drzewa wyraża kary, jakie Bóg wymierza im za arogancję wobec siebie, sprzeciwianie się Jego planom oraz najazdy na Izraela, ale zapowiada również i oddaje ich udział w zbawieniu” (s. 237). Co się tyczy aspektu kary, podjętego w paragrafie pierwszym (s. 237-243), metafory drzewa pojawia się w wyroczni Amosa przeciw grzesznym narodom (Am 2,9) i w nawiązaniu do wrogów Izraela w trzeciej części Księgi Izajasza (63,19b - 64,2a). Natomiast aspekt zbawienia, omówiony w paragrafie drugim (s. 243-252), pojawia się w motywie powszechnego miłosierdzia Bożego w Księdze Jonasza (4,6-11) i w Pawłowej obietnicy wszczęcia narodów pogańskich w lud Boży (Rz 11,16-24).

RECENZJE

Zakończenie (s. 253-255) zbiera i porządkuje najważniejsze wnioski zawarte w poszczególnych rozdziałach. Pod jego koniec czytamy: „Byłoby wskazane uwzględnić pozostałe teksty biblijne zawierające metaforę drzewa w wymiarze antropologicznym, by uzupełnić otrzymany obraz o nowe szczegóły, a nawet rozszerzyć obszar badawczy na całą metaforykę roślinną w Piśmie Świętym odniesioną do człowieka” (s. 255). O ile drugi człon tego zdania jest zrozumiały i uzasadniony, o tyle pierwszy zmusza do postawienia pytania, jakie było ostateczne kryterium doboru analizowanych tekstów biblijnych, a także - konsekwentnie - jak wiele z nich (i dlaczego) znalazło się poza polem zainteresowań autora monografii.

Książkę zamykają *Skróty* (s. 257-258), *Bibliografia* (s. 259-275) oraz bardzo przydatne *Indeksy* (s. 277-281), wyszczególniające wykorzystane w pracy teksty biblijne zawierające antropologiczne metafory drzewa, a także gatunki drzew i krzewów oraz drzewa i krzewy i ich symbolikę antropologiczną. Następuje streszczenie w języku angielskim (s. 283-285) oraz spis treści sporządzony w języku angielskim (s. 287-289) i polskim (s. 291-293).

We *Wstępie* autor napisał: „Przy każdym analizowanym tekście uwzględniamy jego chronologię i kontekst, zależność od innych tekstów. Pewne metafory w Biblii są kontynuowane, jednak trudno wyznaczyć dokładnie linie rozwoju poszczególnych metafor. Nie stanowią one zwartego systemu, są żywe, zachowują pewną niezależność, można je wykorzystywać w różnych kontekstach” (s. 15). Aczkolwiek to prawda, że rozmaite metafory przeplatają się ze sobą i nawzajem dopełniają, wydaje się jednak, że podejście diachroniczne, respektujące chronologię i kontekst (nie tylko literacki, lecz również historyczny!) analizowanych tekstów zostało uwzględnione zbyt powierzchownie, a w wielu miejscach nawet lakonicznie. Autor preferuje refleksję o profilu literackim, ukierunkowaną na synchronię, co sprzyja lingwistycznej analizie tekstu biblijnego, lecz w wielu przypadkach oderwanej od szczegółowych realiów czasu i miejsca. Nasuwa się pytanie: Gdyby przedstawione w monografii analizy literackie zostały wzbogacone o dokładniejsze naświetlenie kontekstu historycznego (i geograficznego) poszczególnych perykop, czy miałyby to wpływ na uchwycenie pewnych zmian zapatrywań i poglądów ludzi starożytnego Bliskiego Wschodu, przede wszystkim Izraelitów, odnośnie do natury i przeznaczenia człowieka? Autor monografii nie zajmuje się tą problematyką, a przecież można zasadnie przypuszczać, że mentalność i myśl starożytnych Izraelitów również pod tym względem przeszły ciekawą ewolucję.

Monografia S. Wronki jest - nie tylko na gruncie polskim - dziełem prawdziwie nowatorskim. Autor skierował baczną uwagę i umiejętnie rozwinął jeden wybrany temat, a mianowicie analizę ok. 60 tekstów Starego i Nowego Testa-

RECENZJE

mentu, w których pojawia się metafora drzewa o wydźwięku antropologicznym. Kładzie mocny nacisk na sens dosłowny, potwierdzając dobre rozeznanie odnośnie do biblijnej fauny i flory. W ostatnich latach, obok kilku kluczowych dla tego tematu opracowań obcojęzycznych, ukazały się dobre opracowania w języku polskim, wśród których na pierwszy plan wybijają się publikacje Barbary Szczepanowicz na temat roślin biblijnych. Jednak głównym celem S. Wronki nie jest pójście w tym kierunku, nawet gdyby chodziło o wymiary symboliczne, lecz rozpoznanie i określenie nośności symbolicznej drzew wzmiankowanych w Starym i Nowym Testamencie, której wymowa składa się na antropologię biblijną. Mimo że antropologia Biblii doczekała się niemałej liczby wielorakich ujęć, wśród których w Polsce dominują publikacje Mariana Filipiaka i Hugolina Langkammera oraz ich uczniów, dziedzina, którą zajęł się S. Wronka, nie była dotąd należycie opracowana. Mamy więc do czynienia z wypełnieniem luki przez dzieło, którego przydatność staje się lepiej widoczna wtedy, gdy owa luka właśnie została zapełniona.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Ks. Jacek BRAMORSKI, *Pieśń nowa człowieka nowego. Teologiczno-moralne aspekty muzyki w świetle myśli Josepha Ratzingera - Benedykta XVI*, Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, Gdańsk 2012, ss. 512.

Autor monografii, ks. dr hab. Jacek B r a m o r s k i (ur. 1965), studiował w Akademii Muzycznej w Gdańsku (wiolonczela), po czym wstąpił do Gdańskiego Wyższego Seminarium Duchownego iw 1991 r. przyjął święcenia kapłańskie. Skierowany na specjalistyczne studia teologiczne do Rzymu, uwieńczył je doktoratem uzyskanym na Papieskim Uniwersytecie „Angelicum”. Po powrocie do Polski pełnił funkcję rektora Wyższego Seminarium Duchownego i Gdańskiego Archidiecezjalnego Kolegium Teologicznego w Gdyni, podejmując również wykłady w Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki (Katedra Muzyki Kościelnej). Autor kilkudziesięciu publikacji i ceniony duszpasterz umiejętnie łączy zainteresowania z zakresu teologii moralnej i religioznawstwa z estetyką teologiczną i teologią muzyki.

Książkę otwiera przytoczenie wzruszającego wyznania papieża Benedykta XVI, uczynionego w 80. rocznicę urodzin: „Patrząc wstecz na moje życie, dziękuję Bogu, że niczym towarzyszkę drogi dał mi muzykę, która zawsze była dla mnie pokrzepieniem i radością. Dziękuję również tym, którzy od pierwszych lat mego dzieciństwa prowadzili mnie do tego źródła inspiracji i pogody du-